

VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ

DĚJINY PSANÉ ŘÍMEM

VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ
DĚJINY
PSANÉ ŘÍMEM

VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ

DĚJINY PSANÉ ŘÍMEM

© Vojtěch Zamarovský 1967, 1995, 2005
Photography © Peter Zamarovský, archiv 2002
Illustrations © Otakar Pok, 1995
Design © Lubomír Mika 2005
Czech edition © PERFEKT 2005

Vojtěch Zamarovský
DĚJINY PSANÉ ŘÍMEM

Čtvrté, přepracované české vydání
Odborná konzultace a autor obrazového scénáře
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.
Autoři fotografií Dr. Peter Zamarovský a archiv
Autor ilustrací Otakar Pok
Grafická úprava Lubomír Mika

Frontispice: Freska
z domu Vettiovců
v Pompejích. Dole
Apollo s Dianou
(Artemidou) a obětování
skotu; nahoře tančící
bakchantka

Titulní list: Tiberiův
achát. Zobrazen císař
Tiberius, jeho matka
Livie a jeho synovec,
adoptivní syn
Germanicus. Národní
knihovna, Paříž

Vydal Perfekt, a. s., Karpatská 7, 811 05 Bratislava,
jako svoji 399. publikaci.
Rok vydání 2005
Odpovědná redaktorka PhDr. Eva Jandová

Sazba a zalomení Alias Press s. r. o., Bratislava
Vytiskly Tlačiarne BB, s. r. o., Banská Bystrica

ISBN 80-8046-297-6

ÚVODEM 9

I. ŘÍMSKÉ KRÁLOVSTVÍ 13

I. ZALOŽENÍ ŘÍMA 14

Byl Řím vůbec založen? Římané o svém původu: prolog v hořící Tróji. Aeneas pluje do Itálie. Romulus a Remus. „Tak se staň každému, kdo přeskochí moje hradby!“ Ženy pro Řím. Kapitolská vlčice

2. ETRUSKOVÉ, ŘEKOVÉ, LATINOVÉ 23

Nejstarší Itálie. Záhadný národ Etrusků. „Za dnešního stavu vědy neřešitelný problém.“ Neapol, Sybaris, Sicílie: řecký západ. Pestrá směs kmenů zvaných Italikové. Latium a město na sedmi pahorcích. Proč právě Řím?

3. SEDM ŘÍMSKÝCH KRÁLŮ 37

Romulovi nástupci. Boj o Alba Longu: Horatiové a Curiatiové. „Řím nebyl postaven za jediný den!“ Král Servius Tullius dělá revoluci. Náboženství bez extáze: bohové, kněží a věštci. Sebevražda zneuctěné Lucretie. Vyhnutí králů – navždy!

4. LEGENDY, FAKTA A DĚJINY 49

Věda o tom, co bylo. Letopisy, básně a očitá svědectví. Římané píší své dějiny. Dokumenty z terénu o rozloze 5 000 000 km². Moderní historikové: bezpočet knih o Římě. Otázka faktů a otázka hodnocení. Epochy římských dějin

II. ŘÍMSKÁ REPUBLIKA 69

5. MĚSTO, LIDÉ, INSTITUTE 70

Vyhlášení republiky. Patricijové, plebejové a podobenství Menenia Agrippy. Lido-vá shromáždění, senát, úřady. Zákony na dvanácti deskách. „Římské občanství je privilegiem.“ Ekonomická základna. Armáda připravena dobýt svět

6. BOJE O ŘÍM, VÝBOJE V ITÁLII	90
--------------------------------	----

Rudý prapor nad Palatinem. Hrdinové a zrádci: je dovoleno zvítězit bez rozkazu? Vpád Galů a kapitolské husy. Tři války se Samnity. Bitva u Auscula: „Pyrrhovo vítězství“. Dobyty města Volsinií. Řím pánem Itálie

7. ŘÍM VLÁDCEM STŘEDOMOŘÍ	108
---------------------------	-----

Nepřátelé a sousedé. První punská válka a římský skok za moře. Hranice Itálie se posouvají k Alpám. „Hannibal před branami!“ Legie si podmaňují Řecko Třetí punská válka: „Kartágo musí být zničeno!“ Římské provincie Afrika a Asie

8. BOUŘE OBČANSKÝCH VÁLEK	128
---------------------------	-----

Problémy z velikosti. Bratři Gracchové v boji za půdu a demokracii. Války s nepřáteli, válka se spojenci. Marius, Sulla a krize republiky. Otroci se chápou zbraně: Spartakus. Crassus, Pompeius a Caesar. „Kostky jsou vrženy!“

9. ZÁNİK REPUBLIKY	150
--------------------	-----

Caesar prvním mužem Říma. „Ať byl jakýkoli, vládl moudře a blahodárně.“ Vražda, jež otřásla světem. „Jsi, hrůzo, puštěna, teď val se dál...“ Poslední bitva občanské války. Mlčely v Římě Múzy? Dědictví republiky

III. ŘÍMSKÉ CÍSAŘSTVÍ	169
-----------------------	-----

10. RANÉ CÍSAŘSTVÍ	170
--------------------	-----

Začátek nové epochy. „Činy božského Augusta.“ Vergilius, Ovidius, Horatius: zlatý věk římské poezie. „Zanechávám po sobě město z mramoru...“ Vláda iuliovsko-claudiovské dynastie. Císařové či lidské obludy? Velice změněný Řím

11. ŘÍM PÁNEM SVĚTA	192
---------------------	-----

„Rok tří císařů“ a dynastie Flaviů. Exkurs o Židech a křesťanech. Traianus, Hadrianus, Marcus Aurelius: vrchol římské moci a slávy. Staví se Koloseum, staví se na všech stranách světa. Literatura „stříbrné doby“. Rozkvět provincií

12. ŘÍŠE V KRIZI	221
------------------	-----

Dynastie Severů. Problémy, reformy a Caracallův edikt o římském občanství. Vojenští císařové: v říši vládnou zmatky. Diocletianova absolutní monarchie. Pronásledování křesťanů a císař Constantinus. Řím přestává být hlavním městem říše

Konstantinopolis (Cařihrad), dnešní Istanbul. Křesťanští císařové a Iulianus Apostata (Odpadlík). Rozdělení říše. Poslední květy antické kultury. Barbaři na hranicích, barbaři v Římě. Romulus Poslední

ZÁVĚREM

254

PŘÍLOHY**255**

POZNÁMKA

255

PŘEHLED ŘÍMSKÝCH MĚR A VAH

255

PŘEHLED ŘÍMSKÝCH MINCÍ

256

ŘÍMSKÁ OSOBNÍ JMÉNA – zkratky

256

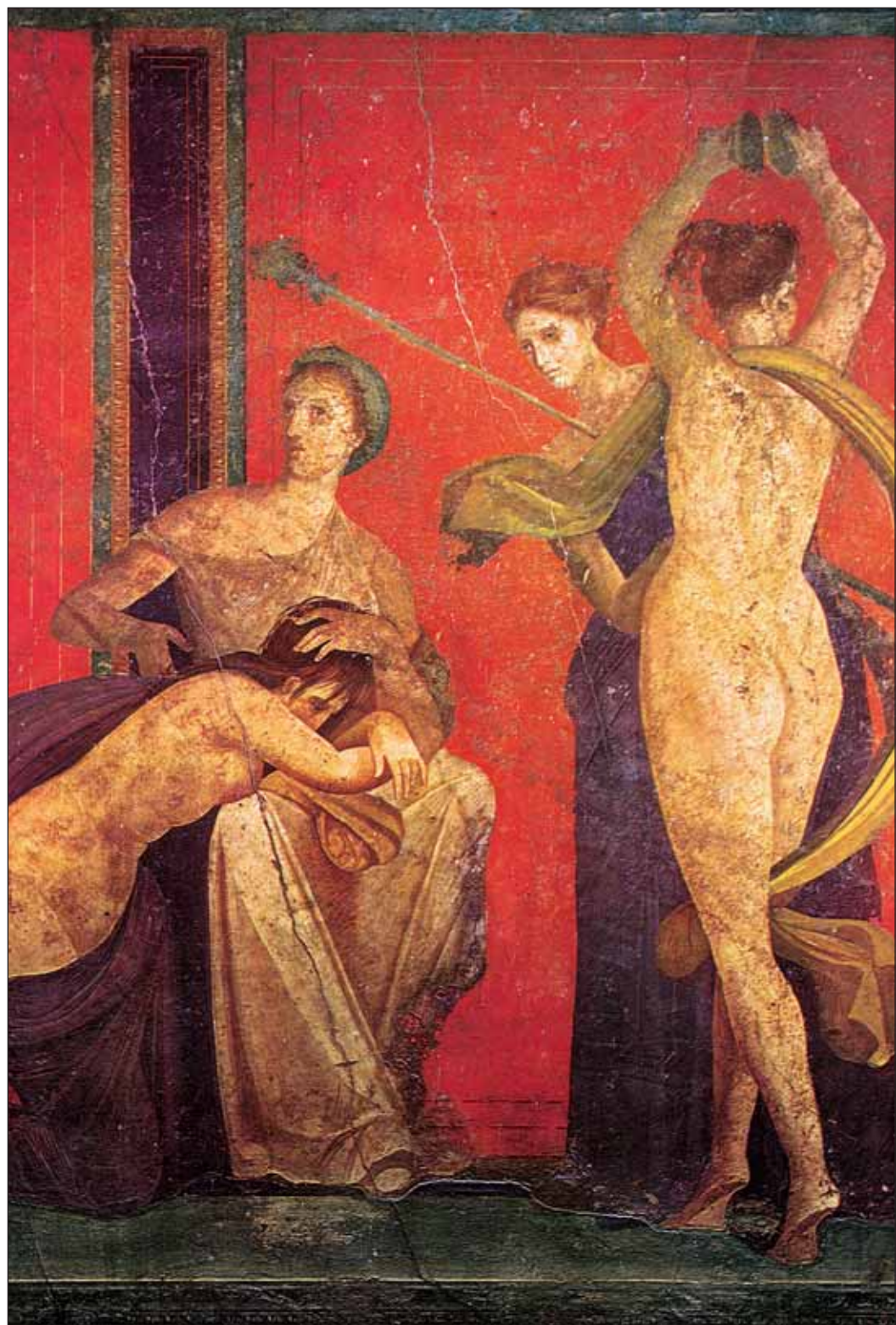
PŘEHLED ŘÍMSKÝCH CÍSAŘŮ

257

PŘEHLED LITERATURY

260

O městě, jež se nazývá věčným, mluví tato kniha. O jeho cestě od bezvýznamnosti ke světovládě, o jeho válkách i kulturních památkách, o jeho hrdinských i všedních dnech, o jeho slávě i o rubu jeho slávy. O jeho dějinách v době nenávratného mládí lidstva, jemuž říkáme antika.

„Řím je nejproslulejší a nejpamátelnější město v Evropě,“ napsal před mnoha léty Kollár; je to však zároveň jedno z nejkrásnějších a nejpůsobivějších měst na světě. Zdobí je nádherné paláce a chrámy z minulých století a je jich v něm více než jinde; moderní architektura je s nimi v souladu. Vystupují v něm z hlubin trosky antických staveb, jež jsou rozlehlejší než v Athénách a mohutnější než v Babylóně; ve svých muzeích skrývá umělecké poklady, jakými se nemohou chlubit sbírky v Paříži, Londýně, New Yorku. Velkolepostí svých náměstí a parků se stalo vzorem jiným velkoměstům; triumfálními oblouky a vítěznými sloupy rovněž. Výzdobou a množstvím fontán předčí Versailles, malebnými zákoutími Cařihrad, kouzlem podvečerního letního nebe Bagdád i Káhiru. Přitom je to město, kterému vděčí nejvyspělejší část lidstva za základy své civilizace a kultury. Jistěže má své problémy; není však člověka, kterého by nechávalo lhostejným. Kdo v něm žil podle své chuti a vůle, potvrdí, že dni v Římě jsou nikoli pohyblivým, ale stálým svátkem pro celý život.

Jsou tři Římy nad sebou, jak se říká: moderní, renesančně-barokní a antický. Ve skutečnosti existují vedle sebe

a tvoří harmonický celek. Každý z nich si zasluhuje stejnou pozornost. Tato kniha mluví jen o antickém: jejím hrdinou jsou jeho dějiny.

Dějiny Říma poutají pozornost autorů i čtenářů už přes dvě tisíciletí. První díla o nich vznikala již v době, kdy měl Řím své dějiny takřkajíc teprve před sebou. Kolik jich bylo napsáno dodneška, nedokázal zjistit ani Historický ústav Římské univerzity.

Tento zájem je pochopitelný; dnes stejně jako v minulosti. Řím byl po dlouhá staletí vládcem téměř celého známého světa; hranice jeho říše sahaly od Perského zálivu po Severní moře, od horního Nilu po Dunaj a za dolní Rýn, od předhoří Kavkazu po hory Atlasu. Otázka, jak vytvořil tuto říši, vzrušovala lidi už ve starověku; s rozpačitým údivem pak zkoumali lidé pozdějších dob, jak tato říše zanikla. Stejnou pozornost jako všeobecným dějinám Říma věnovali i vývoji jeho politických institucí, jeho vojenství, jeho hospodářskému životu, jeho společenskému zřízení, jeho právu. Jiní zas podrobně zkoumali dějiny římské literatury, architektury, sochařství a malířství, římské filozofie a římského náboženství. Činili tak a dosud tak činí z touhy po poznání, jež je sama dostatečným důvodem tohoto zájmu, ale i pro poučení z římských zkušeností. A hlavně pro výjimečný význam římského dědictví: bez antického Říma by nebylo moderní Evropy a ani toho, co Evropané vytvořili v jiných světadílech, ať už to hodnotíme jakkoli.

Vlevo:
Nevěsta a tančící
bakchantka. Freska z Vily
mysterii v Pompejích

VOJTĚCH
ZAMAROVSKÝ

DĚJINY
PSANÉ ŘÍMEM

Řím samozřejmě nezanechal po sobě jen kladné vzory. Jeho dějiny jsou naplněny jak činy opravdu antické velikosti, tak i příklady nízkosti, ušlechtilosti i nesmyslnou krutostí, imponující tvůrčí energií i tupou netečností. Nemíníme je idealizovat, ani stavět do nepříznivého světla: jde nám o objektivní pohled z pozice nestranného pozorovatele. Je to pro nás tím snadnější, že ačkoli jsme spoludědci antického Říma, nejsme potomky Římanů – ale ani barbarů, kteří byli jejich nepřáteli.

„Jen v Římě se může člověk připravít na Řím,“ řekl Goethe. Řídil jsem se jeho slovy: některé pasáže této knihy vznikly přímo na Foru nebo na Palatinu, jiné na cestách Itálií a těmi zeměmi, „kde vládl kdysi Řím“. Přesto však základ k jejímu zpracování tvořila díla antických i moderních historiků, z nichž hlavní jsou uvedena v Přehledu literatury. Tato kniha je rovněž jen přehledem, vždyť dějiny antického Říma trvaly přes tisíc let! Snažil jsem se však o to, aby v ní bylo co nejvíce faktů a co nejméně mezer – ale přitom dost místa pro přemýšlení a vlastní závěry čtenáře. Vždyť historie je vždy tak trochu dialogem mezi současností a minulostí...

Prosinec 1966

V Římě může člověk též nejlépe přemýšlet o knize o Římě, kterou napsal před mnoha lety. O tom, co by se mělo v ní upravit, na co by se měl položit větší důraz, co by se mělo zkrátit a co rozšířit, co případně přehodnotit. Pokusil jsem se o to. Jinak jsem v ní ještě sjednotil letopočty podle mezitím vyšlé Encyklopedie antiky (Academia 1973), znovu doplnil přehled literatury a odstranil drobné nepřesnosti. Využil jsem také možnosti, kterou mi poskytlo nakladatelství, abych v tomto třetím českém vydání rozšířil ilustrační doprovod a zařadil do něho i barevné fotografie. Mapy a kresby jsou vyhotoveny zvlášť pro tuto knihu; za jejich výstižnost a pečlivost děkuji jejich autorovi. Zvláštními díky jsem zavázán univ. prof. Dr. Miloslavu Okálovi, DrSc. a dr. Ladislavu Vidmanovi, Csc. za připomínky k prvnímu vydání této knihy, které jsem k jejímu prospěchu uplatnil i ve vydáních dalších.

Věřím, že přemýšlivému čtenáři se v této uchvátané době dostává do rukou kniha, která mu přinese nejen informace, ale podnítl ho k úvahám o kořenech evropské současnosti jak umělecky kulturních, tak politických, právních a morálních, a doufám, že toto dílo bude pro čtenáře přispěvkem k obrazu, který si vytváří o vývojovém civilizačním proudu lidstva.

VZ Duben 2005

VZ

Vpravo:
Hráč na dvojitou píšťalu.
Freska z etruské hrobky
Leopardů v Tarquiniiích,
5. stol. před n. l.

I. ŘÍMSKÉ KRÁLOVSTVÍ

Pár okřídlených koní ze zápřahu ze štítu chrámu v Tarquiniích. Pálená hlína, asi z r. 300 před n. l.

1. ZALOŽENÍ ŘÍMA

Tintoretto: Mars, římský
bůh války, a bohyně
Venuše překvapeni
bohem Vulkánem,
jejím manželem

„Řím byl založen roku 753 před naším letopočtem,“ uvádí se v historických přehledech a příručkách. V některých dokonce stojí, že se tak stalo 21. dubna, a v přesnějších bývá připojeno, že toto datum se opírá o „římskou tradici“. Zakladateli Říma byli pak podle téže tradice bratři Romulus a Remus.

Přesnost a jednoznačnost vzbuzují důvěru a neustálé opakování věrohodnost. Staří Římané neuváděli však po dlouhá staletí rok založení svého města přesně ani jednoznačně; zdá se, že vůbec netušili, jaké to bude jednou důležité učebnicové datum. Teprve v posledním století před naším letopočtem přijali odhad historika

a spisovatele Marca Terentia Varro, že Řím byl založen „třetího roku šesté olympiády“ (první olympiáda se konala podle řecké tradice roku 776 před n. l.). Z tohoto údaje vypočítal pak v šestém století našeho letopočtu římský opat Dionysius Exiguus, že k „založení Říma“ došlo roku 753 před n. l.; mohlo však k němu stejně dobře dojít i roku 754 před n. l. (Byl to týž Dionysius Exiguus, který se zmýlil nejméně o čtyři roky při výpočtu data „narození Krista“, když hledal základ pro začátek našeho letopočtu.) Staletí však tento výpočet posvětila, a kdyby nebylo v knihách jiných fikcí vydávaných za fakta, mohli bychom být docela spokojeni.

Historickou tradici dnes zpravidla nezavrhuje; zkušenosti nás poučily, že občas obsahuje zrnko pravdy. Jenže v případě Romula a Rema jde o osoby, které byly příliš vznešeného původu, než aby mohly být lidmi z masa a krve. Jejich otcem byl bůh války Mars, syn nejvyššího boha Jova a jeho manželky Junony; matkou pak panna-vestálka Rhea Silvia. Po matce, jež byla dcerou albského krále Numitora, byli ovšem rovněž božského původu: jejich předkem v patnáctém pokolení byl hrdina Aeneas, syn bohyně lásky Venuše a vnuk samotného Jova. Římané byli

na sklonku 1. století před n. l. římský historik Titus Livius. Římané této výsady plně využili – historikové stejně jako básníci.

Z vůle bohů byl založen Řím, aby vzkvétal a mocně světu vládl, když padla slavná Trója... Jak se to stalo, v tom se mýty vcelku shodují; rozdíly se týkají jen některých nepodstatných podrobností a zveličili je teprve pozdější autoři. Nejznámější a nejrozsáhlejší zpracování těchto mýtů je v největším díle římské epické poezie, Vergiliově *Aeneidě*.

Historie pádu Tróje, jež tvoří prolog k založení Říma, je známa

ZALOŽENÍ ŘÍMA

Bůh Jupiter,
nejvyšší římský bůh

Bohyně Juno,
Jovova manželka

na tento vznešený původ zakladatelů svého města hrdí a používali ho jako jednoho z argumentů ke zdůvodnění své světovlády. Ti z nich, kteří tomu nevěřili, zdvořile o tom mlčeli – asi jako donedávna Japonci, když pochybovali, že jejich císař je přímým potomkem Slunce.

Co tomu říká moderní věda? Kupidu – Řím prý nebyl pravděpodobně vůbec založen!

A rozhodně ne Romulem a Remem...
Přesto však existuje!

„Dopřává se dávnověku výsada, že smí mísit lidské s božským, a činit tak počátky měst vznešenějšími,“ napsal

z Homéra a Vergilius si ji jen s obvyklou mírou tendenčnosti upravit pro římské potřeby. Nejvyššímu bohu Jovovi se znelíbil rod trójského krále Priama, a proto dopustil záhubu jeho města. Příčinu tohoto božského dopuštění Múzy Homérovi neprozradily: Priamus byl spravedlivý vládce a statečný muž, měl osmnáct manželek a padesát synů (kromě dvanácti dcer), oběti přinášel, bohy ctil a k lidem se choval vládně. Ostatně pád Tróje určil už Osud, který je mocnější než všichni bohové. Vykonavatelé tohoto díla záhuby se staly spojené armády achajských králů, které přitáhly z Řecka a po desetiletém obléhání Tróju zničily.

K výpravě proti Tróji měli achajští králové dobrý důvod: byla bohatým městem, plným zlata, stříbra, bronzu a krásných žen; kromě toho je znepokojovala její moc. To se však dovídáme z Homéra jen mimochodem; už v oněch dávných dobách bylo zvykem přičiny a záminky k válce zaměňovat. Tím podrobněji jsme však informováni o bezprostředním podnětu k válce. Priamův syn Paris unesl manželku spartského krále Menelaia, krásnou Helenu. Neučinil to docela sám, ale s pomocí svého přítele Aenea. A neučinil to dokonce ani výhradně z vlastní vůle; přiměla ho k tomu bohyně lásky Venuše, která mu slíbila za manželku nejkrásnější ženu pod sluncem, aby se mu tak odměnila, že jí ve sporu s bohyněmi Junonou a Minervou přikl prvenství v kráse. To ovšem na věci nic neměnilo: ať činy lidí řídí třeba bohové, jsou za ně odpovědní lidé. Přiměřeným trestem za únos královny manželky synem cizího krále byla podle dobových zvyklostí válka – s tím musel Paris i jeho otec Priamus počítat.

Achajští králové pochopitelně potřebovali k zdárnému výsledku války proti Tróji pomoc bohů; museli si je naklonit umírněností. Menelaus se tedy vypravil na radu svého bratra, mykénského krále Agamemnona, do Tróje, aby ukázal dobrou vůli a poskytl králi Priamovi možnost vyřídit věc po dobrém. Pro všechny případy vzal s sebou ještě obratného vyjednávače, ithackého krále Ulixu (čili Odyssea). Dopadlo to podle očekávání: Paris odmítl o Heleně vůbec mluvit a chtěl vrátit jen pokladnici, kterou mimochodem také unesl. Když se král Priamus postavil za svého syna, pohrozil mu Menelaus válkou, a když to nepomohlo, přešel od hrozby k činu. Požádal svého bratra Agamemnona, aby se jako nejmocnější achajský král postavil v čelo trestné výpravy proti Tróji.

Agamemnon zmobilizoval všechny achajské krále, se stotisícovou armádou připlul k maloasijským břehům a přepadl Priamovo město. Bleskový úder mu nevyšel, protože Trójané ho v čele s Priamovým nejstarším synem Hektorem odrazili, a tak přistoupil k obléhání. Deset dlouhých let ležel

pak s achajským vojskem před hradbami vysoké Tróje a sváděl s obránci nerozhodné bitvy. Co se mu však nepodařilo silou zbraní a hrdinstvím takových válečníků, jakými byli Achilles, Ajax, Diomedes nebo Patroclus, dosáhl válečnou lstí. Na návrh krále Ulixu dal postavit obrovského dřevěného koně, do jehož útrob se ukryli nejodvážnější bojovníci, pak spálil celý tábor, nalodil vojsko a odplul jakoby s nepořízenou domů. Trójané spatřili koně, a když se od zajatého Ulixova vojáka Sinona dozvěděli, že koně prý Achajci postavili z příkazu bohyně Minervy, aby chránil Tróju místo posvátné sochy, kterou z ní tajně unesli, vtáhli jej do města. Zbouřili dokonce část hradeb, protože byl tak veliký, že neprošel ani největší bránou. Nadšení šťastným výsledkem války uspořádali veřejnou oslavu a klidně se uložili k spánku. V noci pak vypustil Sinon z břicha koně ukryté bojovníky, kteří vtrhli do královského paláce, a svítlnou v průlomu hradeb dal signál Agamemnonovu vojsku, jež se pod rouškou tmy vrátilo k trójským břehům. Ráno jen kouřící trosky vyloupených chrámů a paláců připomínaly, kde stálo Priamovo město...

Nikdo z trójských vůdců neunikl achajským zbraním: už za války zahynul Priamův syn Hektor, jenž byl vrchním velitelem trójských vojsk; zahynul i Paris a ostatní Priamovi potomci, zahynuli vůdcové všech trójských spojenců, v poslední noci zahynul achajským mečem i sám trójský král Priamus. Kdo z předních Trójanů pád města přežil, padl do zajetí. Zachránil se z nich pouze jeden jediný muž.

Byl to Aeneas, někdejší Paridův přítel a vůdce dardanského vojska, které se hrdinsky bilo na straně Trójanů.

Osud mu totiž určil, aby přenesl oheň z trójského krbu na italskou půdu a založil tam město, z něhož pak vzešel Řím.

Aeneas byl nejsilnější a nejstatečnější obránce Tróje po Hektorovi. Trójské vojsko ho na slovo poslouchalo, král ho nazýval hrdinou nad jiné slavným

a trójský lid mu prokazoval pocty jako bohu.

Opíval vším, co zdobí a ctí muže; měl také bezvadný původ. Byl synem dardanského krále Anchisa a bohyně lásky Venuše; po otci byl v sedmém pokolení potomkem nejvyššího boha Jova. Prvním jeho pozemským předkem byl Dardanus, zakladatel království, jehož jméno dodnes připomíná název průlivu mezi Marmarským a Egejským mořem. Za Dardanova vnuka Troja se toto království rozdělilo: starší Trojův syn Assaracus zůstal v městě Dardanii a mladší syn Ilus založil nové město, jež pojmenoval po sobě Ilium a po otci Trója. Aeneův otec Anchises byl vnukem Assaracovým a Priamus llovým; přes své příbuzenské vztahy žili však oba králové v poněkud napjatém poměru, a když byl Priamus napaden Achajci, Anchises mu nikterak nespěchal pomoci. Teprve když achajský vojevůdce Achilles zničil město dardanských spojenců Lyrnessus, uzavřel Anchises s Priamem obrannou smlouvu a poslal do obležené Tróje pomocné vojsko, v jehož čelo postavil Aenea. Aeneas spojil svůj osud s osudem Tróje; přivedl do ní i svého otce Anchisa, syna Ascania a manželku Creusu. Všechno jeho hrdinství, stejně jako Hektorovo a padesáti tisíců trójských obránců, bylo však marné. Ale Osud, který určil záhubu Priamova rodu, určil Aeneovi, aby napříště vládl nad trójským lidem, „a po něm i vnukové vnuků, kteří se v budoucnu zrodí“. Unikl tedy jeho řízením z hořícího města a zachránil také otce Anchisa a syna Ascania; pro svou manželku se tam však vrátil už marně. Marně také toužil znovu vybudovat Tróju: nejvyšší bůh Jupiter mu přikázal, aby si našel nový domov v Itálii.

Těžce se loučil Aeneas se zemí svých předků; příkazu nejvyššího boha nemohl však neuposlechnout. Soustředil trójské uprchlíky, postavil dvacet lodí a odplul s nimi na západ. Věděl, že ho čeká skutečná křížová cesta, ale řídil se starou moudrostí: „Přemoci los jen snášením můžeš!“ Sedm let se pak plavil Egejským, Iónským a Tyrhénským mořem. Na Krétě se stal málem obětí moru, na Sicí-

lii se dostal pod soptící Etnu a k hrozným jednookým obrům Kyklópům, nebyl ušetřen setkání s obludnými Harpyjemi; za dlouhé cesty zemřel jeho otec. Když se vyhnul Skylla a unikl Charybdě, zahнала ho bouře od italských břehů k severní Africe. Tam přistál v městě Kartágo, jehož královna Dido ho vlídně přijala a nabídla mu svou ruku i trůn. Z Jova příkazu musel však k svému i jejímu žalu, který ji přivedl až k sebevraždě, pokračovat v plavbě. Dostal se znovu na Sicílii, a když se tam odebral k otcovu hrobu, trójské ženy mu zapálily lodě, aby ho přinutily ukončit nekonečnou cestu; podařilo se mu však požár uhasit. Nakonec překonal všechny překážky, které mu kladla do cesty zejména bohyně Juno, jež nenáviděla Trójany, protože ji kdysi Paris neuznal za nejkrásnější z bohyň, a se zbylými druhy se dostal do země určené mu Jovem.

Itálie je však příliš velká a Aeneas se v ní chtěl usadit na nejlepší místo, které by mu určili bohové. Jako zbožný muž vyhledal proto věštyni Sibyllu, aby mu zjevila jejich vůli. Místo odpovědi ho zavedla do hlubin podsvětí, kde se na to dotázel ducha svého otce. Podle jeho rady vplul pak do ústí řeky Tiberu a založil tam město.

Založením tohoto města Aeneova úloha v mýtech ovšem neskončila. Území kolem Tiberu nebylo zemí nikoho; žili tam Latinové, jimž vládl král Latinus, syn boha polí a lesů Fauna. Jak přijal Latinus Aenea, o tom se zprávy rozcházejí. Podle jedné verze prý přátelsky; podle druhé dovolil mu založit město teprve po boji, v němž byl přemožen. Nakonec mu dal za manželku svou dceru Lavinii. Na její počest nazval pak Aeneas nově založené město Lavinium.

O své město i manželku musel však Aeneas ještě bojovat. Latinové nesli s nelibostí, že se v jejich zemi usadili cizinci. Nelibost přerostla ve spory a spory v ozbrojené potyčky. Nepokojů využil král sousedních Rutulů Turnus, který se sám chtěl oženit s Lavinii a připojit ke své zemi Latinovo království. Postavil se do čela nespokojených starousedlíků a zaútočil na Aeneovo město. Trójské útok odrazili, a když jim přišli na

pomoc Etruskové, vedení dávným Turnovým nepřítelem Euandrem, rozpoutala se krutá válka. Rozhodl ji až souboj mezi vůdci obou stran, v němž Aeneas Turna zabil. Vítězný Aeneas potom dobudoval své město, spojil svůj lid s latinským a stal se jeho králem.

Ze spojení trójských přistěhovalců a latinských starousedlíků vznikl pak národ římský, jenž dostal jméno podle města, které založili pozdější Aeneovi potomci Romulus a Remus.

Jak dlouho vládl Aeneas ve své nové vlasti, mýty neříkají; ani ohledně jeho smrti nejsou zajedno. Shodují

kteřá nakonec převládla, byl Ascanius synem Creusy a Iulus je jen jeho pozdější římské jméno, pod kterým se proslavil v bojích o novou vlast. Tak či onak, odvozoval od něho svůj přímý původ historický rod Iuliů, z něhož nepocházel nikdo menší než Caesar. Na tento rod byla pak přenesena i věštba o vládě „vnuků, kteří se v budoucnu zrodí“ – s tím nepatrným rozdílem, že zatímco podle Homéra měl tento rod vládnout nad „trójským lidem“, podle Vergilia měl „vládnout celému světu“.

Po Iulovi vládlo v Albě Lonze jedenáct méně známých králů; vyznačo-

Kapitolská vlčice.
Bronz. Etruská práce
z 5. stol. před n. l.,
(postavy jsou
renesanční doplňky)
Museo Capitolino, Řím

se jen v tom, že nakonec byl vzat na nebe a povýšen na boha. Jeho syn Ascanius čili Iulus založil pak město Albu Longu, jež se stalo přímým předchůdcem Říma.

U tohoto Ascania čili Iula se musíme na chvíli zastavit. Je to jeden z praotců Římanů, ale o jeho původu byly mezi Římany po dlouhou dobu spory. Na rozdíl od osvědčené zásady římského práva, že matka je vždy jistá, otec nejistý, byl u něho jistý jen otec. Podle jedné verze šlo tu o dvě osoby: Ascanius byl prý synem první Aeneovy manželky Creusy a Iulus synem Lavinie. Podle druhé,

vali se jen původem a schematickým hrdinstvím, někteří též spravedlností. Dvanáctým jeho nástupcem byl král Procas, který měl dva syny: staršího Numitora a mladšího Amulia. Když zemřel, nastoupil na trůn podle práva Numitor; Amulius ho však zbavil vlády a vyhnal. Protože nechtěl opakovat chybu svého bratra, který si trůn bezpečně nezajistil, dal popravit všechny jeho syny a dceru Rheu Silvii přinutil stát se kněžkou bohyně Vesty, což byla funkce spojená se slibem věčného panství. Jenže slib neslib, Rheu Silvii neodolala bohu války Martovi, což bylo při jeho síle

a zdatnosti pochopitelné, a v příslušné době mu pak porodila dvojčata Romula a Rema.

Zde se dostáváme k jednomu z nejznámějších příběhů římské mytologie, jenž má mnoho obdob v starší i novější době: u Sargona Akkadského v babylonských bájích, u Mojžíše v židovských, u Kýra v perských, u krále Ječmínka v našich. Jakmile se Amulius o narození eventuelních uchazečů o svůj trůn dozvěděl, přikázal vhodit je do řeky; stejný rozkaz vydal i ohledně Rhey Silvie. Sluhové dali oba chlapce do koše a odnesli k Tiberu, který byl právě rozvodněn. Položili koš na vodu a ohlášili Amuliovi splnění rozkazu. Krátce nato voda však opadla a koš s Romulem a Remem zůstal na suchu. Nezahynula ani Rhea Silvia: zachránil ji bůh řeky Tiberu, protože se mu líbila, a odvedl si ji ke svým pramenům a tam se s ní později oženil.

Po záchraně Romula a Rema před utonutím došlo i na jejich záchranu před hladem a zimou. Jejich pláč přilákal vlčiči, která žila v lese na nedalekém Palatinském pahorku. Seběhla k řece a odnesla je do svého doupěte v hluboké jeskyni; tam je pak kojila svým mlékem a zahřívala svým tělem. Jednou ji tak spatřil pastýř Amuliových stád, Faustulus. Vyčkal, až od chlapců odběhla, a odnesl je domů, kde je potom s manželkou Accou Larentiou ve společnosti svých dvanácti synů vychoval. Dodnes stojí na západním svahu Palatina Faustulova chýše, ve které Romulus a Remus vyrostli. Je kruhová, se slamenou střechou a pro šestnáct lidí poněkud nepohodlná. Lze ji však považovat za podobně neškodnou turistickou atrakci jako například Athéninu olivu na Akropoli nebo Adamův strom u Basry.

Prvním zaměstnáním Romula a Rema bylo hlídání stád a lov zvěře, což se v mytických dobách považovalo pro královské syny za docela přiměřené; Paris byl ostatně původním povoláním rovněž pastýř (na hoře Idě), Aeneas také (v Lyrnessu), dokonce i Herkules začal svou závratnou kariéru ve světě mýtů jako pastýř (na hoře Kithaironu). Díky své vlčí kojné a zdravému životu v lesích stali se

z Romula a Rema zdatní junáci. O svém původu z božských předků nevěděli, o věci veřejné se nestarali, žili si prostě a spokojeně. Jak tomu už u mladíků bývá, nevyhýbali se ovšem měření sil ani šarvátkám. Zvláště spadeno měli na konkurenční pastýře, kteří pásli Numitorova stáda na nedalekém pahorku Aventinu. Při jedné z výprav na Aventinus byli však přemoženi a přivedeni do Numitorova domu. Numitor v nich poznal své vnuky (jak, to se přesně neví) a bez potíží je přemluvil k pomstě na Amuliovi. Sebrali své druhy z Palatina, vtrhli do Alby Longy, zabili Amuliova a vrátili vládu Numitorovi.

Všechno bylo v nejlepším pořádku – až na to, že Romulus a Remus, vědomi si nyní svého královského původu, neměli kde vládnout. Protože nechtěli čekat, až jejich děd Numitor zemře a uvolní jim trůn v Albě, rozhodli se založit nové město.

Své rozhodnutí uskutečnili.

Tři sta let po založení Alby Longy vyrostly tedy na Palatinu *alta moenia Romae*, vysoké hradby Říma.

O umístění nového města na Palatinském pahorku se Romulus a Remus snadno dohodli. Bylo to neobyčejně příhodné místo: ve středu překrásné úrodné země, nad řekou spěchající k moři, ze tří stran chráněné strmými svahy a z jedné močály proti útokům zvěře i nepřátel. Šest jiných pahorků se mírně zdvíhalo po všech stranách kolem Palatina. Tvořily jeho obzor i hradbu.

Dávno před Romulem a Remem byla na tomto pahorku osada a pevnost. Našel tu svůj domov hrdina Euander, syn boha Merkura, když byl nepřáteli vyhnán z rodné Arkádie. Od Euandra pochází i jeho jméno: nazval jej podle praotce Arkádanů Pallanta. Zde žil i Euandrov syn Pallas, statečný spojenec Aeneův, který padl v souboji s rutulským králem Turnem... V mnohem pozdějších dobách stály tu výstavné domy předních Římanů, mezi nimi Ciceronův, Crasův a Hortensiův; po nich tu měli své sídlo římscí císařové. První z nich, Augustus, si zde dal postavit kolem roku jedna rezidenci, kterou nazval

podle této hory Palatium. Její jméno žije dodnes ve slově „palác“.

V době, kdy se Romulus a Remus rozhodli založit město, byl již Palatinský pahorek podle mýtů i tradice osídlen. Byly tu chýše pastýřů a snad i zbytky Euandrova města. „I lidu albského a latinského byl nadbytek,“ říká Livius, „mimo to byli zde ještě pastýři, takže tu byla naděje, že ve srovnání se zakládaným městem bude Alba malá a malé bude i Lavinium.“ Oba bratři vyčkali tedy příznivých znamení bohů, pak vzali pluh, do něhož zapřáhli býka a krávu, a podle dávného zvyku vyorali kolem příštího města brázdy, které na třech místech zvednutím pluhu přerušili. Brázdy byly symbolem obranného příkopu, vyoraná půda symbolem hradeb a přerušená místa označovala příští městské brány. Potom vykopali uprostřed pahorku čtvercovou jámu a vložili do ní obětní plodiny a pluh. Po příslušných bohoslužbách bylo pak město založeno.

Ted šlo o poslední formalitu: jaké bude mít jméno. Každý z bratrů toužil, aby bylo pojmenováno po něm. Činili si na to stejné právo, tím víc, že byli dvojčata a nemohla rozhodnout úcta k staršímu. Dohodli se tedy, že vyčkají znamení z letu ptáků, což se považovalo v oněch dobách za zvlášť spolehlivý způsob, jímž dávali bohové najevo svou vůli. Romulus zůstal na Palatinu, aby pozoroval oblohu, a Remus se za stejným účelem vypravil na Aventinus. Jakmile Remus zaujal své stanoviště, objevilo se na nebi šest supů; okamžitě to hlásil věštciům a žádal, aby mu přičkli vítězství. Krátce nato, avšak ještě před výrokem věštců, ukázalo se Romulovi dvanáct supů. Protože se bratři na podmínkách přesně nedohodli, vznikl spor: Remus se prohlašoval za vítěze z titulu časového prvenství, Romulus zas z titulu většího počtu ptáků. Mezi bratry a jejich přívrženci nastala hádka, která se změnila ve rvačku, v níž byl prý Remus zabit. Jak tomu přesně bylo, nevíme. Podle jiné verze, rozšířenější, zahynul Remus až později, když přeskočil Romulovy hradby, aby ho urazil. Rozhněvaný Romulus ho prý za to

zabil se slovy: „Tak ať zhyne každý, kdo přeskočí moje hradby!“

Tak či onak, město pak bylo nazváno po Romulovi Romou čili Římem a Romulus se stal jeho prvním králem.

Zatímco Remus zanechal po sobě jen matnou vzpomínku, což je údělem neúspěšných hrdinů v mýtech i dějinách, po Romulovi zůstalo jméno i dílo. Vybudoval z Říma opevněné město, vyzdobil ho stavbami, dal mu zákony a položil základ jeho příští moci a slávy.

Výstavbu svého města vedl Romulus velkoryse; v terminologii ještě neznámé mýtům mohli bychom říci, že „s perspektivním plánem“. „Nejdříve opevnil Palatinský pahorek,“ pak „přibral do hradeb další a další plochy“, protože, jak zdůraznil Livius, „myslel spíše na budoucí množství než na to, kolik tam tehdy bylo lidu. Aby velikost města nebyla bez užitku, řídil se vzorem dávných zakladatelů měst, kteří shromažďovali kolem sebe lidi neznámého a nízkého původu a předstírali, že se jim zrodilo potomstvo ze země, a otevřel v městě azyl... Tam našli útočiště nejružnější lidé ze sousedních kmenů, svobodní i otroci bez rozdílu, kteří toužili po novém [životě], a to byl první základ začínající velikosti.“ Do města přicházeli zejména mladí muži z Alby Longy a Lavinia.

Množství nových lidí přineslo do města množství problémů. Romulus jako zkušený pastýř věděl, že v takovém případě je nejdůležitější zavést pořádek a řád. To ovšem vyžadovalo, aby především upevnil vlastní autoritu. Připojil proto ke svému titulu působivé odznaky moci a důstojnosti: purpurový plášť, zlatou čelenku s Jovovým orlem, křeslo s výzdobou ze slonové kosti a zejména čestnou osobní stráž dvanácti úředních sluhů, liktorů, kteří před ním nosili svazky prutů, do nichž byly vloženy sekery (jako symbol, a bylo-li třeba, i jako nástroj výkonu trestní pravomoci). Tyto svazky, *fascēs*, zůstaly odznakem představitelů nejvyšší vladařské moci v Římě po celou dobu jeho starověkých dějin. Jestliže se pak ve dvacátých letech minulého sto-

letí staly symbolem fašistů, Romulus za to nemohl, ani historikové, kteří mu jejich zavedení připsali.

Pořádek a řád stanovený zákony byl také jediným prostředkem, kterým se mohlo stmelit různorodé obyvatelstvo v „těleso jediné obce“. Podle zásady, že jednota vyžaduje diferenciace, rozdělil Romulus obyvatele Říma na dvě velké skupiny. „Ty, kteří vynikali rodem, prosluli zdatností, byli na tehdejší poměry bohatí a měli už děti, oddělil od bezvýznamných, prostých a chudých,“ shrnuje tradiční názory Dionýsios Halikarnasský koncem 1. století před n. l. „Ty v nižším postavení nazval plebejci“ (snad od slova *pleo*, množství, později *plebs*, lid), „ty ve vyšším otci“ (*patres*, od toho patricijové). „Plebeje dal v ochranu patricijům a přikázal každému z lidu vybrat si ochránce podle vlastní volby. Věc ozdobil krásným pojmenováním a nazval ochranu chudých a prostých patronátem. Jedněm i druhým uložil příslušné povinnosti, aby tak učinil jejich vztahy lidskými i občanskými.“ Patricije rozdělil na tři *tribue* či kmeny, zahrnující vždy deset *kuríí* (skupin rodů). Jejich příslušníci tvořili římský národ, *populus Romanus*, který měl právo scházet se na shromážděních, kde se projednávaly nejdůležitější politické, právní a náboženské otázky. Jako svůj poradní orgán zřídil pak Romulus stálou radu starších, *senatus*.

Stejně jako o politickou organizaci postaral se Romulus i o to, aby obyvatelé jeho města měli kde pracovat a z čeho žít. Hned při založení přidělil každému z občanů dvě jitra půdy (něco přes půl našeho hektaru) do individuálního dědičného vlastnictví. Tato půda se nazývala *heredium* (od *heres*, dědic). Ostatní zůstala nerozdělena a v obecném vlastnictví jako *ager publicus*, veřejná půda. A jak se na prvního krále patří, položil také základy vojenské moci Říma. Zavedl brannou povinnost občanů, zorganizoval armádu a město opevnil hradbami.

Tento model ústavy Říma a všechno, co s ním souviselo, připisovali ovšem Římané Romulovi stejným právem jako jeho božský původ. Posvěcovali tím instituce, které se historicky vyvinuly, a zejména také spo-

lečenské rozvrstvení, rozdělení římského lidu. Další složku společnosti, otroky, Romulus uznal přinejmenším tím, že je zbavil všech práv. To však jen mimochodem; zatím jsme ještě u mýtů. A ty pak připisovaly Romulovi další nehynoucí zásluhy, že Řím nezanikl, ale stal se „věčným městem“, *urbs aeterna*.

Prvními obyvateli Říma byli muži z Romulovy družiny; přistěhovalci z albských osad byli rovněž muži. Bez žen mohl být však Řím pouze pevností, nikoliv městem. Romulus tedy vypravil do okolních obcí posly, aby jim dovolily vybrat si u nich manželky. Byli však všude odmítnuti: nové město nebudilo u konzervativních starousedlíků důvěru a otevřením svých bran přistěhovalcům nízkého původu budilo přímo nedůvěru. Romulovi nezbyvalo než uchýlit se ke lsti. Oznámil, že uspořádá slavnostní hry na počest boha Neptuna Consa, a pozval k nim sousední obyvatelstvo. Hosté se dostavili, mezi nimi v hojném počtu zejména Sabinové s manželkami a dcerami. Když byla zábava v nejlepším, vrhli se na dané znamení římscí muži na sabinské dívky a unesli je. Bezodkladně se také postarali, aby se staly jejich manželkami a matkami dětí.

Únos Sabineek nemohl zůstat bez následků: Otcové, kteří přišli o dcery, a mladíci, kteří byli najednou bez snoubenek, přinutili svého krále Tita Tatia, aby vypověděl Romulovi válku. Římscí muži, hledící si spíš svých manželek než boje, se na bitevní pláni příliš nezdržovali a stáhli se za hradby; tam se však odhodlaně bránili. Sabinové nato podplatili Tarpeiu, dceru velitele hradu Spuria Tarpeia, která jim za zlaté náramky tajně otevřela bránu. Romulus musel se svými muži prchnout. Když se pak příštího dne znovu pokusil dobýt své město, vrhly se Sabinky mezi nepřátelská vojska: uprosily své otce a bratry, aby jim nezabýjeli manželky, a přinutily své manžely, aby nebojovali s jejich otci a bratry. Sabinové s Římany uzavřeli mír a spojení pokrevními svazky, jež jsou nejlepší zárukou jeho trvalosti, nakonec spojili i svůj lid. Titus Tatius se přestěhoval do Říma a vládl tam společně s Romulem. Když zemřel,

stal se opět jediným římským králem Romulus.

O Romulově smrti se zachovaly dvě verze: lze říci, že jedna patricijská a druhá plebejská. Podle patricijské byl vzat zaživa do nebe, a to na ohnivém voze boha války Marta, když dne 17. února blíže nezjištěného roku konal vojenskou přehlídku u Kaprejských bažin (na pozdějším Martově poli, někde v místech, která dnes zdobí Berniniho *Fontana dei Fiumi*). Podle plebejské byl zavražděn patricijí, protože chtěl omezit jejich moc, a slavnostně pohřben na římském Foru. Obě verze se však shodují v tom, že se stal nakonec bohem a pod jménem Quirinus chránil pak své město a svůj lid do konce světa římských mýtů.

Legends, báje, pověsti... Ba co víc, výmysly básníků!

Jistěže. Přesto se však v Římě setkáváme doslovně na každém kroku se skutečnostmi, které nám vnucují dojem, že to všechno je pravda. Dokonce i v případě *Římské (Kapitolské) vlčice*: stojí na mramorovém sloupu před služebním vchodem do Kapitolského paláce, který je dodnes

sídlím římského senátu; dívá se na nás ze všech vyhlásek a razítek, protože je úředním znakem města Říma; hledí na nás ztuhlá do etruského bronzu ve zvláštní místnosti Kapitolského muzea; pozoruje nás ze železné klece na severním svahu Kapitolského pahorku, kde ji na účet řádného rozpočtu chová město Řím, aby připomínala záchránkyni jeho zakladatelů.

To však není všechno. Na Palatinském pahorku jsou hradby, které pocházejí asi z poloviny 8. století před n. l., tj. z dob, do kterých tradice klade založení Říma. V podzemí římského Fora, na místě legendární Romulovy hrobky, byl roku 1900 objeven „černý kámen“ s nápisem asi ze 7. – 6. století před n. l., z něhož se podařilo rozluštit slovo „král“. Ze 6. století před n. l. se zachovala etruská soška, která zobrazuje Aeneův útěk z Tróje. Z doby o něco mladší známe řecké pověsti o příchodu uprchlých Trójanů do Itálie. Byly objeveny trosky Alby Longy i starého Lavinia...

Opustíme však nejistou půdu mýtu a tradic, i když mají svůj půvab, a podívejme se na bezpečné poznatky stopařů dějin.

2. ETRUSKOVÉ, ŘEKOVÉ, LATINOVÉ

Krásná v rozmanitosti a rozmanitá v kráse je země, jejímž hlavním městem je dnes jako před věky Řím. Na severu ji ohraničují skalní hradby zasněžených Alp, od západu a východu ji omývá azurové moře, na jihu se třpytí ve věčném jasu slunce. Citron tu skutečně kvete a pomeranč žhne zlatě ve větvích, úrodná pole se střídají s mírnými pahorky a mělká mořská pobřeží se sopečnými kopci, obzor lemují pinie a myrty. Práci a umem ji lidé zvelebují už tisíce let.

Svůj název dostala od Řeků. Dali jí ho podle kmene Italů, s nímž se setkali v kraji, kde má „italská bota“ patu. Později se tento název šířil dále na sever a ve třetím století před naším letopočtem se dostal přes celý Apeninský poloostrov až k řece Rubikonu; na počátku našeho letopočtu byl úředně přenesen po Alpy. Jméno malého kmene Italů dnes nese šedesátimiliónový italský národ, přímý potomek tvůrců římské moci a slávy.

Přes všechny půvaby přírody neoplývá však Itálie mlékem a strdím; její básníci se shodují jen v tom, že je „příhodná k životu lidí“. První stopy tohoto života pocházejí snad z 12. až 10. tisíciletí před n. l., hojně jsou však teprve od 5. – 4. tisíciletí před n. l. Zanechali je lidé doby kamenné, z nichž starší žili v jeskyních a živili se sběrem plodů a lovem; mladší si už stavěli chýše a pěstovali dobytek. Stopy z druhé poloviny 3. tisíciletí zanechali pak lidé, kteří znali měď a bronz. Bydleli v chýších s kruhovým půdorysem a chovali stáda skotu. Počátkem 2. tisíciletí před n. l. usa-

dilo se na úrodných nížinách u řek nové obyvatelstvo, které si stavělo obydlí na kůlech. Zanechalo nám nejen množství výrobků z bronzu a hlíny, ale i urny s popelem mrtvých, které na rozdíl od svých předchůdců spalovalo. S památkami na lidi doby železné se poprvé setkáváme kolem roku 1000 před n. l. na Sardinii, později zejména v severní Itálii, kam se přistěhovali pravděpodobně z Podunají. O všech těchto předchůdcích Římanů na půdě Itálie víme jinak velice málo. O jejich původu nevíme nic – přinejmenším nic bezpečného.

Pro nejstarší obyvatele Itálie nemáme zvláštní jméno; teprve kulturu stavitelů kůlových obydlí nazýváme *terramarní* a kulturu lidí doby železné *villanovskou*. Není to etnické pojmenování; první je odvozeno z italského názvu úrodné půdy (*terra marna*), kde i jiní kopáči než archeologové nacházeli zbytky kůlových staveb, a druhé od velkého naleziště u vesnice Villanova nedaleko Bologne. Terramarní usedlíci znali už koně a dvojkolové káry, jaké se přes množství fiátek dodnes udržují na italském venkově. Kovové zbraně a nástroje villanovských obyvatel jsou technicky dokonalé a zdobené geometrickými ornamenty. Obě tyto kultury byly tedy poměrně vyspělé; ovšem jen v měřítku evropské předhistorie. V Egyptě tehdy stály pyramidy už téměř 2000 let a v Mezopotámii už více než 2000 let znali lidé válečné vozy, písmo, města s kanalizací a státy se zákony.

Přímé předky Římanů známe však až z mnohem pozdějších dob. Itálii obývala pestrá směs kmenů: Ligurové na severozápadě, Veneti v oblasti dnešních Benátek, Umbrové na středovýchodě, Sikelové na Sicílii a zejména skupiny jazykově příbuzných kmenů ve střední Itálii, které dostaly souhrnný název Italikové. Z těchto Italiků připadla pak nejvýznamnější historická úloha Latinům, jejichž střediskem se stal Řím – ale o tom později.

Dříve než Latinové sehráli totiž svou úlohu na scéně Itálie řečtí přistěhovalci. Z domácích starousedlíků pak Etruskové.

a Capua. Etruského původu je také řada dnešních měst, jejichž jména znějí jako text italské písně: Arezzo, Palestrina, Mantua, Pisa, Perugia, Florencie, Bologna.

Co po sobě Etruskové zanechali, vzbuzuje obdiv – množstvím i úrovní. Trosky a pozůstatky jejich měst dokazují, že byla výstavná, s dlouhými rovnými ulicemi, rozdělena do čtvrtí a obehnaná hradbami. V době, kdy jejich architekti znali už klenbu a oblouk, stavěli si Italikové chýše ze dřeva a nejvýš je pomazávali hlínou. Pro mrtvé budovali Etruskové nákladné hrobky, často s několika podzem-

Etruská hrobka
s výzdobou
v centrální části

Chiméra z Arezza.
Bronzová etruská práce,
asi z r. 360 před n. l.,
Museo archeologico,
Florencie

Když přijde dnes v Římě řeč na Etrusky, lidé se začnou tvářit ostražitě. Nechce tu někdo vykládat novou teorii o jejich původu? Nerozluštil zas definitivně jejich řeč? Nebo chce jen znovu opakovat tisíckrát opakovanou větu, že „Etruskové jsou největší záhadou dějin na půdě Itálie“?

Do dějin Itálie vstoupili Etruskové už v jejím předdějinném věku, asi v 8. století před n. l. Obývali území od Tiberu po Alpy, ale na jihu se našly stopy po nich až v Kampánii, a na severu dokonce v Tyrolsku. Na západě bylo jejich hranicí přilehlé pobřeží Korsiky a na východě moře, které se podle jejich města Hadrie nebo Adrie nazývá Adriatické čili Jadran. Jejich hlavními středisky byla, pokud se dalo zjistit spoluprací archeologů a historiků, města Tarquinie, Caere, Veje, Clusium, Vulci, Volaterry

ními místnostmi a vždy s výzdobou. Zachovaly se v nich nástěnné malby s dodnes svěžími barvami a sarkofágy s realistickými vyobrazeními zemřelých. Jejich sochařské výtvoř se vyrovnají čemukoliv, co vzniklo v Itálii do dob renesance. Stylem připomínají archaické sochy Řeků (což je komplement), ale svérázným tónem místního zabarvení rozhodně doka-

zují, že Etrurie nebyla jen „uměleckou provincií“ Řecka. Rovněž ozdobné a užitkové předměty (kotlíky, zbraně, pracovní nářadí, šperky atd.) dokazují, že Etruskové dosáhli už ve velmi dáv-
ných stoletích překvapivě vysoké úrovně.

U výtvarného umění Etrusků se musíme na chvíli zastavit. Mezi jejich nejstarší známé sochy patří tzv. *Apollo z Vejí* z konce 6. století před n. l., *Kapitolská vlčice* ze začátku 5. století před n. l. (sošky Romula a Rema jsou však až renesanční doplňky), z mladších jsou nejznámější *Chiméra z Arezza* a tzv. *Mars z Todí* (z 5. – 4.

dějin, jejich ideologie i jejich způsobu života, který byl podle antických zpráv „velice zvláštní a odlišný“ od jiných národů. Samozřejmě je tento obraz zčásti nepřesný a zčásti neúplný. Temná místa jsou však i v dějinách mladších a zdaleka ne vymřelých národů.

Etruská města byla od dob rozkladu rodového zřízení samostatná království; občas se sdružovala ve volné federace se společnou zahraniční politikou. V městech vládli zpočátku volení králové, později jejich moc oslabil vojenská a kněžská šlechta. Symbolem vládní moci byly

Etruský sarkofág
z města Cerveteri.
Pálená hlína,
6. stol. před n. l.

století před n. l.); četné sochy zobrazují také největšího hrdinu antických bájí Herkula. Nástěnné malby v hrobkách tvoří často celé seriály („obrazy na pokračování“), z nichž nejlepší známe z Vulci a Tarquinii. Krásné příklady umění ryteckého nám podávají etruská zrcadla, kovotepeckého pak vázy, a zejména šperky. Tato díla zdobí dnes velké Etruské muzeum v římské Ville Giulia, jiná jsou ve Vatikánském a Kapitolském muzeu, ale také v Londýně, Paříži a New Yorku. Z menších sbírek v Itálii snad nejpozoruhodnější jsou v bývalé radnici městečka Cornetta, jemuž bylo před půl stoletím vráceno etruské jméno Tarquinie.

O Etruscích se nám dochovalo poměrně mnoho zpráv. Lze z nich docela dobře zrekonstruovat obraz jejich společenského zřízení, jejich

svazky prutů se sekerami, které nosili před králem zvláštní sluhové, dále tóga s purpurovým lemováním, žezlo a slavnostní křeslo. Jsou to tytéž symboly, jejichž zavedení nebo převzetí od Etrusků připisuje římská tradice Romulovi. Šlechta měla privilegované postavení a žila celkem vzato blahobytně. Zaměstnávala se politikou, válkou, správou svého jmění a hlavně zábavou. Většina obyvatelstva byla poddána králi a šlechtě; existovali však pravděpodobně i svobodní rolníci a v nevelkém počtu také otroci (rekrutovali se hlavně z válečných zajatců). Základem hospodářského života Etrusků bylo zemědělství. Antické zprávy se shodují v tom, že je ovládali výtečně, a zejména že dovedně odvodňovali bažinatou půdu. Na ostrově Ilvě (dnešní Elbě) dobývali železo, ve střední Etrurii

měď a cín; v dolech pracovali pravděpodobně otroci. Jinak se Etruskové proslavili zejména jako námořníci a vojáci.

Charakteristickým rysem etruského společenského zřízení bylo svobodné postavení žen. V některých rodinných věcech rozhodovaly samostatně, účastnily se her a slavností (jejichž nejpříťažlivějším bodem programu bývaly zápasy gladiátorů, které si později oblíbili také Římané) a po všech stránkách se chovaly tak volně jako jinde jen muži. Jestliže v tom spatřujeme moderní rysy, je to bezpochyby správné. Stejně správné

bylo jaksi chmurné, kladlo velký důraz na posmrtný trest za činy člověka, přírodu osídlo fantastickými bytostmi, bylo přeplněno mnohými pověrami, a zvláště si zakládalo na věštění. Dvanáct jeho bohů bylo nebeských; nejvyšší z nich, Tin nebo Tinia, kterého můžeme ztotožnit s pozdějším římským Jovem, tvořil s bohyněmi Uni a Minervou (římskou Junonou a Minervou) jakousi „nejsvětější trojici“. Jinou skupinu tvořili bohové podsvětí, jinou bohové moře, polí, řek, lesů, bouří atd. Ze spousty kněží, rozvětvených hierarchicky i podle specializací na jednotlivé bohy a obřady,

Etruské bronzové
zrcadlo s rytou
výzdobou
na zadní straně.
Sbírka Dutuit, Paříž

Mars z Todí.
5. – 4. stol. před n. l.,
Museo archeologico,
Firence

však je, že to byly jen obzvlášť silné pozůstatky dávného svobodného (či přímo vedoucího) postavení ženy v rodině a společnosti. Jiným významným pozůstatkem matriarchátu byla etruský zvyk, že děti dostávaly jméno nejen po otci, ale i po matce. Mimochodem – antickým řeckým spisovatelům se přílišná volnost etruských žen nelíbila. Zato však pěli chválu na jejich krásu.

O náboženských představách Etrusků máme zprávy hlavně z památek výtvarného umění a obřadů převzatých Římany. Jejich náboženství

byli nejproslulejší věštky, kteří předpovídali budoucnost z vnitřností zvířat a z úderu hromu, haruspikové. Jejich konkurenty byli augurové, kteří zas věštili z letu ptáků a ze zobání kuřat. Tito věštky měli ještě v římských dobách velkou autoritu, ačkoli například Cato se divil, proč se při setkání jeden druhému nesmějí. Jejich učení bylo ve 2. století před n. l. úředně kodifikováno (*disciplina etrusca*) a udržovalo se tak houževnatě, že ještě ve 4. století n. l. vydal proti němu dekrét císař Constantinus, a v 7. století n. l. dokonce římský papež.